

В. І. Зевако

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5663-2926>

К. Л. Стефанишин

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5454-8942>

*Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України*

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ДЕЯКИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

V. I. Zevako, K. L. Stefanyshyn

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

ETYMOLOGICAL ASPECT OF LEARNING SOME MEDICAL TERMS AT UKRAINIAN LANGUAGE PRACTICAL CLASSES (FOR PROFESSIONAL PURPOSES)

Анотація. У статті представлено систему післятекстових вправ і завдань, що розкривають лексико-семантичні можливості деяких медичних термінів із галузі фізичної терапії, ерготерапії, стоматології, фармації і спрямовані на розуміння їхньої етимології та творче засвоєння у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням).

Зазначено, що за походженням, структурою, функціонуванням сучасна медична термінологія характеризується великим обсягом і різноманіттям. Для ефективного засвоєння фахових термінів передовсім необхідно забезпечити їхнє добре розуміння. З цієї метою на практичному занятті, поруч з іншими видами аудиторної роботи, запроваджено й завдання етимологічної тематики.

Наголошено, що парадигматичні зв'язки мовних одиниць і систем найбільш повно реалізуються в тексті, тому під час практичних занять систематично використовуються текстові матеріали, дібрані з наукових, публіцистичних статей або інформаційних блоків спеціалізованих клінік і аптек, відповідним чином оформлені бібліографічно.

Розглянуто післятекстові завдання, репрезентовано фактичне наповнення, подекуди надано коментарі або відповіді до вправ. Зазначено, що аналізовані вправи і завдання були апробовані під час практичних занять з української мови (за професійним спрямуванням). Відзначено евристичний та ігровий елементи у процесі розв'язання.

Виявлено, що етимологічні відомості актуалізують міжпредметні зв'язки з латинською, англійською, німецькою мовами, спеціальними клінічними дисциплінами. Констатовано, що врахування інформації про походження медичних термінів сприяє їхньому осмисленому засвоєнню і вживанню, спонукає до пошуку першоджерел, розвиває міжпредметні зв'язки, а тому на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) важливо формувати основи етимологічних знань.

Ключові слова: етимологічний аспект; медичний термін; фізіо- і ерготерапевтичні терміни; стоматологічні терміни; фармацевтичні терміни; текст.

Abstract. The article presents a system of post-text exercises and tasks that reveal the lexical and semantic possibilities of some medical terms from the field of physical and occupational therapy, dentistry or pharmacy. They are aimed at understanding and creative assimilation of this phenomenon in the process of learning the Ukrainian language (with a professional purposes) and its use in communication.

It has been noted that the origin, structure, and functioning of modern medical terminology are characterized by a large volume and diversity. In order to learn professional terminology effectively, first of all, it is necessary to understand it well. For this purpose, along with other types of classroom work, etymological tasks have been introduced. It is emphasized that the paradigmatic connections of language units and systems are most fully realized in the text, therefore, in the practicals textual material is systematically used; it is selected from scientific, journalistic articles or online informational materials of specialized clinics and pharmacies, appropriately bibliographically formatted.

Different types of tasks are considered e.g. explain the meaning of the terms highlighted in the text; name the words from the text corresponding to the etymology; using data from the reference, find out the etymology of the terms; select, where possible, Ukrainian counterparts; match the definitions with the corresponding terms; construct terms; among the given words, choose etymologically related ones, explain the meaning, and their practical content, etc. All given practical tasks were tested among the students in the practical classes, heuristic and game elements were noted in the process of their implementation.

It has been found out that etymological information actualizes connections with Latin, English, German languages, special clinical disciplines.

It has also been established that taking into account information about the origin of medical terms contributes to their meaningful assimilation and use, encourages the search for primary sources, develops interdisciplinary connections, and therefore, in our opinion, it is important to form the foundations of etymological knowledge in Ukrainian language classes (with a professional purposes).

Key words: etymological aspect; medical term; physio- and ergotherapeutic terms; dental terms; pharmaceutical terms; text.

Вступ. Термінологія, притаманна тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, є головним маркером професійної мови. Сучасна медична термінологія характеризується великим обсягом і різноманіттям з погляду походження, структури, функціонування. Дослідженню цієї ділянки лексики присвячені роботи Н. Литвиненко, Н. Місник, В. Юкала, М. Лісового, І. Аветісової, В. Мікаелян, І. Туровської, І. Терлецької, О. Криницької, Т. Єщенко, А. Ткач, Г. Паласюк, Л. Шутак, Г. Шалаєвої.

Для ефективного засвоєння фахової термінології, на нашу думку, необхідно реалізувати ті форми введення названої категорії слів у практичний матеріал, що забезпечать її розуміння. З цією метою під час вивчення української мови (за професійним спрямуванням), поруч з іншими видами аудиторної роботи, ми запровадили завдання етимологічної тематики.

Кожне заняття містить комплекс обов'язкових вправ і завдань, спрямованих на засвоєння конкретної теми. Її опрацювання відбувається з використанням загальної і вузькоспеціальної медичної термінології, актуальної, наприклад, для майбутніх ерго- і фізіотерапевтів, стоматологів або фармацевтів. Формування лексичної, фонетичної, граматичної, стилістичної компетентностей під час заняття, з-посеред іншого, здійснюється у процесі роботи над текстом, оскільки саме в тексті реалізуються зв'язки різних мовних одиниць і систем, тут ми спостерігаємо їхнє живе функціонування. Багатоаспектність тексту підкреслює Ф. С. Бацевич: текст – це явище мовної та позамовної дійсності – складний феномен, який, крім того, що бере участь у комунікації, допомагає зберігати і передавати інформацію в просторі і часі, фіксує життя індивідів, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури, віддзеркаленням певних соціокультурних традицій [1, с. 146].

Актуальним для себе вважаємо твердження Т. Єщенко про те, що медичну культуру осягає медична картина світу, відповідне мислення, фахові тексти. Мовну особистість фахівця-лікаря визначає, найперше, професійний тезаурус (утіленої інформації). Тож максимальна українізація терміносистеми сьогодні є вкрай потрібною [3, с. 45]. Опрацьовуємо значну кількість національної ме-

дичної лексики в парадигматичному (наприклад, синонімія, паронімія), культуромовному (уникання просторічних, суржикових форм) аспектах. Проте реалії медичного слововживання включають і велику кількість запозичень. Жодна терміносистема, як підкреслюють Т. В. Крищенко і Т. Є. Суханова, не може існувати без іншомовних запозичень, навіть за умови, якщо вона зберігає народну основу, оскільки термінологія є складовою частиною національної лексики, в якій широко представлені міжмовні контакти. Сучасна українська медична терміносистема досягла найбільшого ступеня інтернаціоналізації, порівняно з термінологією інших наукових галузей, завдяки впливу двох мов – давньогрецької та латинської [4, с. 338].

За характером мотивування між змістом поняття і його відтворенням у звуковому комплексі А. В. Ткач поділяє медичні терміни на три групи: 1) асоціативні (мотивація представлена опосередковано, без прямого називання мотивувальної ознаки); 2) кваліфікаційні (у поясненні присутня мотивувальна риса); 3) нейтральні (немає навіть натяку на суттєві ознаки поняття) [5, с. 247].

Ми залучаємо до аналізу здебільшого нейтральні медичні терміни, пізнання внутрішньої форми яких сприятиме їхньому розумінню і усвідомленому засвоєнню. Крім іншого, етимологічні відомості актуалізують міжпредметні зв'язки (латинська мова, історія, спеціальні клінічні дисципліни).

На заняттях, відповідно до теми, акцент робимо на фонетичному (наголошення, орфоепічні й орфографічні норми), лексичному (парадигматичні зв'язки слів, функціонування фразеологізованих одиниць) або граматико-стилістичному (морфологічні, словотвірні, синтаксичні, стилістичні норми) матеріалі; безумовно, важливим для студентів вважаємо також семантичний компонент. Саме тому післятекстові завдання часто включають етимологічний пошук, спрямований на з'ясування походження тих запозичених (та й питомих!) термінів, внутрішня форма яких на синхронічному рівні затемнена.

Таким чином, **мета дослідження** – представити систему післятекстових вправ та завдань, що розкривають етимологію деяких медичних термінів у галузі фізичної та ерготерапії, стоматології або фармації і спрямовані на розуміння та творче засвоєння

у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням) і реалізацію під час спілкування.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовуємо дескриптивний, а також методи аналізу й синтезу (опис та етимологічна характеристика термінів) і метод зіставлення та порівняльного аналізу (відтворення парадигматичних відношень).

Результати дослідження. Типологія завдань та їхнє якісне наповнення визначаються конкретною темою. Проте в нашій статті ми зосередимося на вправах, що виконуємо під час роботи з текстовим матеріалом того чи іншого заняття і пропонуємо їх після прочитання й редагування (аспект залежить від теми) невеликих текстів або уривків, дібраних із наукових, подекуди публіцистичних статей або інформаційних онлайн-матеріалів спеціалізованих клінік чи аптек і відповідним чином бібліографічно оформлених. Тексти зі зрозумілих причин тут не відтворюємо, проте відзначимо їхню інформативність і незначний обсяг. Наведені у статті приклади здебільшого демонструють узагальнений матеріал кількох занять. Часто використовуємо завдання такого плану.

Яким словам із тексту відповідає етимологія?

Зі студентами спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія», залежно від теми, визначаємо походження термінів: від гр. *εργον* «праця» і *θεραπεία* «лікування» (*ерготерапія*); від лат. *re* «знову», *habilitare* «залишатися при чомусь», що означає «відновлення придатності» (*реабілітація*); від гот. *lēkeis*, свн. *lāchenen* «замовляти хворобу», з двн. *lāchenære* «чарівник, знахар, який замовляє хворобу», гр. *λέγω* «збираю; рахую; говорю», лат. *lego* «збираю, читаю, виголошую» (*лікар*); від і.-є. **dhēi-* «годувати груддю», звідки також псл. **dojiti*, **dēva*, укр. *доїти* (*dimu*); від араб. *māssa* «ніжно погладжувати», фр. *massage* «розтирати» (*масаж*); від д.-гр. *κίνησις* «рух» і *θεραπεία* «лікування» (*кінезитерапія*); від гр. *ὕδωρ* «вода», д.-гр. *κίνησις* «рух» і *θεραπεία* «лікування» (*гідрокінезитерапія*); від гр. *ὀρθός* «прямий, правильний» і *παιδεία* «виховання, навчання» (*ортопедія*) тощо.

Майбутнім стоматологам пропонуємо ідентифікувати терміни, що мають таку етимологію: з лат. *extraho* «витягаю, видобуваю» (*екстрагування*); з лат. *cariēs* «гниль, гнилість» (*карієс*); від гр. *παρα* «біля», *ὀδούς* «зуб» (*пародонт*); від гр. *hyper* «надмірно» та *aisthesis* «відчуття» (*гіперестезія*); споріднене з лит. «гострий предмет, кілок, грань», гр. «кілочок, цвях» (*зуб*); від гр. *trophē* «харчування, живлення» (*трофіка*); від гр. *ὀρθός* «прямий,

правильний» і *ὀδούς* «зуб» (*ортодонтія*); від гр. *στοματός* «рот, отвір», *λόγος* «слово, вчення» (*стоматологія*); запозичення з нім. мови, походить з лат. *plumbum* «свинець», в основі найменування лежить здатність до швидкого затвердіння (*пломба*); від лат. *chirurgia*, що з гр. *χειρουργία* «ручна робота, ремесло» (*хірургія*) тощо.

Для студентів фармацевтичного факультету подаємо, до прикладу, таку термінологічну лексику: від гр. *φάρμακον* «лікарські засоби», що з лат. *pharma* «ліки», *λόγος* «вчення» (*фармакологія*); від гр. *φάρμακον* «лікарські засоби», *θεραπεία* «лікування» (*фармакотерапія*); від гр. *ἀποθήκη* «комора»; від лат. *pro* «перед», *viso* «бачу» (*провізор*); від лат. *retardatio* «сповільнення, запізнення» (для розуміння словосполучення *ретардована* дія медпрепаратів); від лат. *tabula* «дошка», так називали невеличкий плаский алмаз (*таблетка*); від лат. *linire* «втирати» (*лінімент*); від лат. *vita* «життя» і *amin* «речовина», необхідна для життя, автор терміна польський учений К. Функ (*вітамін*); від гр. *γλυκύς* «солодкий» (*глюкоза*).

Цікаво, що сприйняття грецьких слів (коренів), відтворених відповідною графікою, здебільшого не становить труднощів для студентів, оскільки тлумачення, співвіднесені з текстовою інформацією, достатньо легко ідентифікується, вносячи евристичний або навіть ігровий елементи у процес засвоєння. Крім того, повторення в інших текстах (завданнях) окремих інтернаціональних термінів чи їхніх елементів забезпечує принцип безперервності навчання.

Тлумачення і розуміння спеціальної термінології – це пропедевтична база для їхнього сприймання й використання. Отже, наступним може бути таке завдання.

Використовуючи дані з довідки, з'ясуйте етимологію термінів. Доберіть, де це можливо, українські відповідники.

А. Ерготерапія, бальнеотерапія, геліотерапія, гідротерапія, пелюїдотерапія, акупунктура, псамотерапія, постінсультний, реабілітація, таласотерапія. Б. Премоляр, фісурний, пародонтоз, пульпіт, періодонтит, карієс. В. Токсикологія, сорбент, вазелін, камфора, вітамін, фармацевт, помада, фермент.

Довідка. А. Лат. *acus* «голка» і *punctura* «укол»; гр. *θεραπεία* «лікарський догляд, лікування»; лат. *pelos* «мул, бруд»; гр. *psammo* «пісок»; гр. *θάλασσα* «море»; лат. *balneum* «купання, ванна»; гр. *ἥλιος* «сонце»; лат. *cariēs* «гниль, гнилість»; гр. *εργον*

«праця»; лат. *insult* «удар»; лат. *habilitāre* «залишати-ся при чомусь, постійно займатися чимось; перебувати». Б. Лат. *molaris* «жорна»; лат. *cariēs* «гниль»; гр. *παρά* «біля», *ὀδούς* «зуб»; лат. *pulpa* «м'якоть, м'ясиста частина»; лат. *fissura* «щілина»; д.-гр. *περί* «біля», *ὀδούς* «зуби». В. Лат. *fermentum* «бродиння, закваска»; лат. *vita* «життя», *amīn* «речовина»; нім. *Wasser* «вода», гр. *ελαίον* «олія»; гр. *τοξικός* «отрута», гр. *λόγος* «наука»; гр. *φάρμακευτής* «чарівник; творець ліків»; лат. *kamphora* «смола»; лат. *sorbens (-ntis)* «той, що поглинає, вбирає»; з італ. *romáta*, утвореного від *róto* «яблуко, яблуня» (первісно для виготовлення цієї лікарської мазі використовували жир і яблука).

Яким термінам відповідають визначення? Скористайтеся підказками в дужках.

А. Метод фізіотерапії, що полягає у використанні природних чи штучно приготованих мінеральних вод з лікувальною метою (від лат. *balneum* «купання, ванна» і гр. *θεραπεία* «лікування»); метод фізіотерапії, що полягає у лікуванні нагрітим піском (гр. *psammo* «пісок» і *θεραπεία* «лікування»); метод фізіотерапії, що полягає у лікуванні змінним і постійним магнітним полем невеликої напруги (гр. *μαγνήτις* «магніт», похідне від назви півострова й міста, і *θεραπεία* «лікування»); лікувальні заходи, спрямовані на оживлення організму під час клінічної смерті, відновлення його життєво важливих функцій (лат. *reanimatio* «оживлюю»); світильник у вигляді укріпленої на штативі лампи розжарювання з рефлектором, що застосовується для світлолікування (лат. *sol* «сонце», *lux* «світло»). Б. Розділ стоматології, що вивчає дефекти розвитку зубів, зубних рядів та щелеп і методи їхньої профілактики й лікування (від гр. *ορθός* «прямий, правильний» і *ὀδούς* «зуб»); запалення м'якої сполучної тканини зуба (від лат. *pulpa* «м'якоть, м'ясиста частина»); запалення кореневої оболонки зубів і прилеглих до неї тканин (від д.-гр. *περί* «біля», *ὀδούς* «зуб»); запалення надкисниці нижньої чи верхньої щелепи (від д.-гр. *περί* «біля» і *ὀστέον* «кістка»). В. Медичний заклад, де виготовляють і продають ліки (гр. *ἀποθήκη* «комора, склад»); біла або прозора воскоподібна легкозаймиста тверда речовина з сильним ароматом (від лат. *kamphora* «смола»); вивчає проблеми створення, безпеки, дослідження, зберігання, виготовлення, відпуску та маркетингу лікарських засобів; пошуку природних джерел лікарських субстанцій (гр. *φάρμακον* «лікарські засоби», що з лат. *pharma* «ліки»); мазеподібна речовина, суміш мінеральної олії й твердих парафі-

нів, використовується у медицині, ветеринарії, косметології (від перших складів нім. *Wasser* «вода», гр. *ελαίον* «олія оливи» з додаванням суфікса *-ine-*).

Сконструуйте терміни, поясніть їхнє значення, доберіть, де це можливо, синоніми.

А. Від *електро-* + д.-гр. *φορέω* «переношу» (*електрофорез*); від гр. *ὕδωρ* «вода» + *лікування*; від гр. *εργον* «праця» + *лікування*; від гр. *ἄνθρωπος* «людина» + *метрія*; від гр. *ὕδωρ* «вода» + *масаж*. Б. Від лат. *dentis* «зуб» + *фобія*; пре- + лат. *molaris* «жорна». В. Від лат. *pro* «перед», *viso* «бачу»; від лат. *vita* «життя» і *amīn* «речовина»; від гр. *τοξικός* «отрута» і гр. *λόγος* «наука».

Утворіть терміни вашої галузі, що містять такі запозичені елементи. Доберіть українські синоніми або пояснення.

Лат. *validus* «сильний, міцний»; лат. *habilitatis* «умілий, спроможний»; гр. *καρδία*, споріднене з лат. *cor, cordis* «серце»; гр. *θεραπεία* «лікування»; гр. *ἄνθρωπος* «людина»; лат. *dentis* «зуб»; д.-гр. *ὀδούς* «зуб»; гр. *ορθός* «прямий, правильний»; гр. *φάρμακον* «лікарські засоби»; лат. *roieo* «роблю».

Серед наведених слів доберіть етимологічно споріднені, поясніть їхні значення.

Ортодонтія, ятрогенія, пародонт, діагноз, помада, фармацевт, діагностика, орфографія, стоматологія, паронімія, анестезія, ерготерапія, гносеологія, хірургія, орфоєпія, лексикологія, гіперестезія, генеалогічний, помідор, фармакотерапія.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Систематичне засвоєння й опрацювання медичної термінології в курсі української мови (за професійним спрямуванням) відбувається в різних аспектах (орфоєпічні особливості, слововживання й морфолого-синтаксичне функціонування, стилістична своєрідність термінолексем на синхронічному рівні) і формах (письмові й усні вправи, діалоги, співбесіди, презентації, тексти). Під час роботи з фаховими текстами ми акцентуємо увагу на походженні медичних термінів з галузі фізіо- та ерготерапії, стоматології, фармації. Вважаємо, що майбутнім лікарям і фармацевтам важливо знати етимологію використовуваних термінів. Така інформація сприятиме їхньому осмисленому засвоєнню і вживанню, спонукатиме до пошуку першоджерел, розвиватиме системні зв'язки, а тому на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) важливо формувати основи етимологічних знань. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розширенні реєстру аналізованих термінологічних одиниць.

Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Етимологічний словник української мови. – К. : Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–7. – Режим доступу : http://izbornyk.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk.htm.
3. Єщенко Т. Медичний термін як засіб лексичного вираження текстової категорії інформативність / Т. Єщенко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2018. – № 890. – С. 42–45.
4. Крисенко Т. В. Навчання української термінологічної лексики на заняттях з української мови за професійним спрямуванням у фармацевтичному виші / Т. В. Крисен-

ко, Т. Є. Суханова // Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. – Munich, Germany : MDPC Publishing, 2021. – P. 336–341. – Access mode : <https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-actual-trends-of-modern-scientific-research-14-16-fevralya-2021-goda-myunhen-germaniya-arhiv>.

5. Ткач А. В. Сучасна українська медична термінологія: проблеми та перспективи розвитку / А. В. Ткач // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2010. – Вип. 23. – С. 247–252.

References

1. Batsevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvi styky* [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].
2. *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols 1–7). Retrieved from: http://izbornyk.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk.htm [in Ukrainian].
3. Yeschenko, T. (2018). Medychnyi termin iak zasib l eksychnoho vyrazhennia tekstovoi katehorii informatyv nist [Medical Term as a Means of Lexical Expression of the Text Category “Informativeness”]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnik»*. Seriiia «Problemy ukrainskoi termi nolohii» – *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series “Problems of Ukrainian Terminology”*, 890, 42-45 [in Ukrainian].
4. Krysenko, T.V., & Sukhanova, T.Ye. (2021). Navchanni a ukrainskoi terminolohichnoi leksyky na zaniattiakh z ukrai nskoi movy za profesijnym spriamuvanniam u farmatsevtich nomu vyshi [Teaching Ukrainian terminological vocabulary in Ukrainian language classes for professional orientation at a pharmaceutical higher school]. *Actual trends of modern scientific research*. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Germany: Munich. Retrieved from: <https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-actual-trends-of-modern-scientific-research-14-16-fevralya-2021-goda-myunhen-germaniya-arhiv> [in Ukrainian].
5. Tkach, A.V. (2010). Suchasna ukrainska medychna erminolohiia: problemy ta perspektyvy rozvytku [Modern Ukrainian Medical Terminology: Problems and Prospects]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Filolohichni nauky – Scientific Papers of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. Philological Sciences*, 23, 247-252 [in Ukrainian].

Отримано 19.04.2023.
Рекомендовано 06.06.2023.

Електронна адреса для листування: v_zevako@ukr.net